

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Кафедра теорії і методики викладання філологічних дисциплін у початковій школі

*До 100-річчя Національної
академії наук України*

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПОШУКИ

Збірник наукових праць

Випуск 14

Харків 2018

Успіхи вітчизняної лінгвістики в царині теорії питання, що розглядається, лексикографії та методики викладання орфоєпії у ЗВО дають достатні підстави стверджувати, що для успішної роботи з активного засвоєння орфоєпічних норм основну увагу необхідно приділяти дискурсивним стилістичним характеристикам лексики, її вимовним і акцентологічним варіантам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник / С. І. Головащук. – К. : Либідь, 1995. – 192 с.
2. Редін П. О. Практичний курс української мови : [навч. посіб.] / П. О. Редін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – 200 с.

УДК 373.3:37.035.

Левандовська Г.В.

м. Харків

РОЗШИРЕННЯ УЯВЛЕНЬ УЧНІВ ПРО ГЕРОЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються основні ефективні прийоми роботи, які сприяють розширенню уявлень учнів про героя в початковій школі. Також представлено аналіз дослідно-експериментальної роботи з формування понять «герой», «персонаж» на уроках літературного читання в початкових класах.

Ключові слова: герой, персонаж, козак, героїчний вчинок, літературне читання.

В статье рассматриваются основные эффективные приёмы работы, которые способствуют расширению представлений у учеников про героя. Также представлен анализ опытно-экспериментальной работы по формированию понятий «герой», «персонаж» на уроках литературного чтения в начальных классах.

Ключевые слова: герой, персонаж, казак, героический поступок, литературное чтение.

The article examines the main effective methods of work, which contribute to the expansion of the views of students about the hero. Also, an analysis of experimental and experimental work on

the formation of the concepts "hero", "character" in the lessons of literary reading in primary classes is presented.

Key words: *hero, character, cossack, heroic deed, literary reading.*

Сучасна модернізація освіти вимагає переходу від відтворюючої системи навчання, спрямованої на засвоєння інформації, до навчання, яке акцентує увагу на освоєнні способів діяльності, формуванні творчо-мислячої особистості. У школі на перший план виходить формування художнього мислення, навчання таких способів спілкування з твором, які відповідають законам мистецтва слова. Зважаючи на це, провідним методом навчання літератури стає аналіз художнього твору, у процесі якого учні оволодівають творчими читацькими вміннями, серед яких особливе місце займає адекватне сприйняття образів героїв твору.

Аналіз науково-методичної літератури показав, що проблемами, в яких розглядається розуміння дітьми характеру літературного героя і мотивів його поведінки, займалися Б.Д.Прайсман, Т.В.Рубцова, О.Є.Сверстюк, Л.М.Салтикова, Л.М.Рожина. В окремих працях розглядається розуміння образу літературного героя через особливості його зображення (О.М.Нікіфорова, С.М.Єсін, Р.В.Піхманець, О.Л.Вечірко). Аналіз наукової літератури показав, що серед вчених немає єдиного погляду на проблему формування позитивного образу-героя в початковій школі.

Метою статті є висвітлення питання особливостей роботи над образом-героєм в початковій школі.

Поняття „герой” має багато значень. „Герой – 1. Видатна своїми здібностями і діяльністю людина, що виявляє відвагу, самовідданість і хоробрість у бою і в труді. 2. Людина, яка втілює основні, типові риси певного оточення, часу, певної епохи тощо. 3. Головна дійова особа літературного твору. [1, с.32].

Поняття „герой” у літературі пройшло певну еволюцію. У міфах, народних казках, легендах, думах на різних стадіях суспільного розвитку

створено образи героїв, які відображали міфологічне уявлення про природу й світ, різні форми народної свідомості, соціальні й морально-етичні орієнтири. Лицарська хоробрість, готовність до самопожертви – позитивні риси героя середньовічної літератури. Епоха Відродження висунула ідеал гармонійно розвиненої особи, в якій гуманісти вбачали вищу цінність і мету. У процесі історичного розвитку характер зображення героя змінювався залежно від розуміння змісту і форми героїчного, від тлумачення ролі особи в історії.

У початковій школі учні навчаються оцінювати вчинки дійових осіб, виражають власне ставлення до героїв. Паралельно із терміном «герой» уживаються терміни «персонаж», «дійова особа», що іноді призводить до певної підміни понять «герой твору» і «героїчна особистість». Необхідно зауважити, що наявність у дитячій літературі героя як героїчної особистості дозволяє реалізувати на найвищому рівні її виховну функцію.

Думки методистів збігаються щодо важливості виділення під час вивчення сприйняття літературних творів ставлення учнів до героїв. Ученими доведено, що учні молодшого шкільного віку приходять до розуміння основної думки твору через конкретні вчинки героїв. Проте в психологічних дослідженнях Б.Д.Прайсмана підкреслюється, що відсутність цілеспрямованого аналізу і узагальнення вчинків, які повинні привести до етичного висновку призводить до того, що учні молодших класів можуть залишитися на стадії конкретного розуміння довше, ніж дозволяють їх можливості.

В аналізі твору необхідно оцінити не тільки сам учинок, а й з'ясувати його мотиви, оскільки часто саме в мотивуванні вчинків повніше розкриваються позитивні або негативні риси героя.

Звідси випливає важливе педагогічне завдання: у роботі над образом-героєм, починаючи з першого класу, треба навчити дітей міркувати над мотивуванням учинків героїв. Це необхідно не тільки для правильної оцінки вчинків героя, що здійснює ці вчинки, а й для більш ширшого розуміння твору в цілому, оскільки веде читача до глибшого віддзеркалення життя, описаного у

творі, примушує переходити від сприйняття лише зовнішніх проявів людини до розкриття її переживань, думок, спонукань.

Спираючись на результати опитувань учнів початкових класів щодо сприйняття героя, серед різноманітних шляхів формування уявлень про героїчну особистість ми зосередились на творах героїко-патріотичної тематики. Актуальність тематики зумовлено історичною традицією та прийняттям у 2015 році Концепції Національно-патріотичного виховання [2], у якій йде мова про те, що «сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення, першою чергою, своєї долі, долі своїх сусідів, подальшого світового порядку на планеті. Знайомство з творами героїко-патріотичної тематики допоможе учням початкових класів дізнатися про важливі сторінки з історії Батьківщини, пов'язані з мужньою боротьбою наших пращурів; у них буде формуватися уявлення про героя як захисника вітчизни, вони навчатися оцінювати героїчний вчинок та розуміти його мотиви.

Актуальність обраного напрямку підтверджують результати багаторічного опитування, спрямованого на визначення того, хто є героєм для сучасних дітей. Опитування проводилося двічі: з 2008 по 2014 рр та з 2015 по 2018 рр. Загальна кількість респондентів – 500 учнів шкіл м.Харкова та Харківської області, чисельність сільських та міських опитуваних приблизно однакова.

Аналіз анкетувань показав, що у 2008-2014 рр. серед названих героїв за кількісним показником перше місце посів Гаррі Поттер (25 %), друге – герой коміксів Спанч Боб (12%), на третьому – Б.Хмельницький, український воїн, козак (по 10%). Результати опитування у 2015-2018: I місце – Спайдермен (22%), II місце – воїн АТО (20 %), III місце – відома людина (футболіст А.Ярмоленко, боксер О.Усік, політики) і козаки (по 10%). На нашу думку, перші місця зумовлені впливом засобів масової інформації. Наприклад, Спанч Боб з'явився на наших екранах у 2003 році, кілька років його популярність зростала, тому недивно, що в 2008-2014 діти назвали його серед найпопулярніших героїв, але на момент другого опитування ажіотаж

зменшився, і цей герой зник з переліку дитячих уподобань.

Учням також пропонувалося завдання назвати твори, в яких вони читали про героїв. Це викликало певні труднощі: тільки 2% респондентів при першому опитуванні й 10 % при повторному, змогли відповісти, що свідчить про певні проблеми в літературній освіті молодших школярів. У своїх відповідях діти згадали книжки Дж.Ролінг про Гаррі Поттера та твір українського письменника М.Вінграновського «Козак Петро Мамарига».

Після опитування нами було проведено дослідно-експериментальну роботу на базі Харківської загальноосвітньої школи № 26. Усього задіяно 130 учнів 2-х, 3-х та 4-х класів. Було організовано заняття факультативу, які проводилися один раз на тиждень. Для другокласників пропонувалися казки, комікси та невеликі оповідання, діти 3-4-х класів читали твори більшого обсягу (повісті, трилогії тощо.)

Серед розмаїття творів героїко-патріотичної тематики найперспективнішим виявився розділ про козаків. Український народ завжди пишався своїми героями, милувався їхньою відвагою, сумував, коли вони гинули. Козак уособлює дух нашого народу, його войовничу шляхетність та велич. Козаки завжди були справжніми героями Вітчизни. Образ козака в художній літературі наділений усіма рисами, які притаманні захиснику своєї держави: мужністю, винахідливістю, спритністю, і навіть, хитрістю. Для занять з учнями були дібрані сюжетні твори, з головним героєм — козаком:

- ✓ Крип'якевич І.П. Пригоди малих козаків: історико-пригодницькі повісті й оповідання.
- ✓ Пригара М.А. Михайлик – джура козацький
- ✓ Вінграновський М.С. Козак Петро Мамарига
- ✓ Зірка Мензатюк Таємниця козацької шаблі
- ✓ Виженко О. Історія запорозьких козаків для веселих дітлахів
- ✓ Гаврош О. «Неймовірні пригоди Івана Сили»
- ✓ Герман О. Сто потайних дверей, або Пригоди джури Михайлика
- ✓ Злотополець В., Федів І. Життя та дивовижні пригоди козака Миколи

на безлюдному острові

- ✓ Карпенко В. Перші синці
- ✓ Карпенко В. і Судак Ю. Як Пиріг став Пирогом
- ✓ Мацко І., Мельничук Б. Козацький скарб
- ✓ Попович Л. Славні лицарі України.
- ✓ Морозенко М. Іван Сірко. Великий характерник та Іван Сірко.

Славетний кошовий

- ✓ Рутківський В. Джури козака Швайки
- ✓ Рутківський В. Джури-характерники
- ✓ Рутківський В. Сторожова Застава
- ✓ Приступ Н. Пригоди у «Козацькій Фортеці»
- ✓ Каляндрук Т. Дітям про козаків

Під час роботи було виявлено ефективні прийоми, що викликали в дітей яскраві уявлення, живі образи героїв, співпереживання. До таких прийомів відноситься підготовча розповідь учителя про минулі часи, яка готує до сприймання. За таких умов навчальний матеріал засвоювався дуже міцно. Також ефективним засобом розвитку пізнавальної активності учнів є емоційна бесіда. Так, наприклад, працюючи з твором героїко-патріотичної тематики, у якому йдеться про міста-герої, учні узагальнювали з допомогою вчителя знання про ті чи інші події, набуті під час позакласних заходів, з власного досвіду. Бесіда активізує і систематизує знання учнів, активізує їх розумову діяльність.

Важливим компонентом усвідомлення творів обраної тематики виявилась лексична робота. Козацтво — це період XV-VXIII століть. Створення в уяві тогочасної картини вимагає від учнів розуміння застарілих слів — як архаїзмів, так і історизмів. Кошовий, джура, сердюк, постолі, жупан — це лише кілька слів з повісті М. Пригари «Михайлик — джура козацький». Використання прийомів, які привертають увагу до незнайомої лексики і вимагають пошуку інформації для розкриття змісту, систематичне звертання до довідників стимулювало учнів скласти класний тлумачний козацький словничок.

Під час дослідження нами було виділено основні етапи розвитку

розуміння учнями молодших класів мотивів поведінки літературних героїв:

1. Учні в основному обмежуються розповіддю про предметний зміст твору, описом конкретних учинків героя і не звертаються до внутрішніх переживань героя та мотивів його поведінки. Наведемо приклад такої відповіді: «Він сховався в озері. (Чому?) Не знаю».

2. Учні починають задумуватись над мотивами вчинків, але розкрити їх самотійно не можуть. На цьому етапі розуміння мотиву поведінки головного персонажа діти говорять тільки тоді, коли їм ставляться чіткі запитання. Наведемо приклад: «Навіщо козак Петро Мамарига сховався в озері, а коня відпустив? (Тому що вдвох у них не було змоги втекти)».

3. На цьому етапі характерним є прагнення учнів виділити мотив учинку в якості об'єкту спеціального аналізу, але не завжди учні можуть повністю розкрити мотиви поведінки героя.

4. Під час характеристики вчинку героя учні спираються на аналіз складної мотивації поведінки персонажа.

Під час дослідного навчання було використано метод проектів. Після знайомства з казкою М.Вінграновського «Козак Петро Мамарига» учням було запропоновано «приміряти» на себе образ головного героя. Діти визначали, які риси притаманні цьому герою, чому він вчинив у певній ситуації саме так, а не інакше. Також діти самотійно визначали, як повинен розмовляти козак Мамарига, який зовнішній вигляд мати. Після такої роботи школярі демонстрували свого козака перед класом.

Темою підсумкового заняття у кожному з класів було обрано «Мій найулюбленіший герой». Це заняття було побудоване у формі презентації літературних героїв, під час якої школярі представляли свого улюбленого героя, пояснювали чому саме вони його обрали, чим він видатний і які його вчинки можуть стати у нагоді у реальному житті. Серед представлених героїв були образи Богдана Хмельницького, Івана Сірка, козака Петра Мамариги, Джури Михайлика та інші.

Аналіз експериментальної роботи показав, що з метою поширення

уявлень учнів про героя необхідно розпочинати з таких творів художньої літератури, в яких чітко визначений головний герой. Однією з найважливіших умов успішної роботи над образом героя є цілісне сприйняття всього твору, тому що під час першого знайомства з твором виникає лише загальне розуміння змісту твору і зароджується ставлення до подій, фактів. А вже під час детальної, послідовної роботи в учнів формується певний образ, розуміються мотиви його поведінки та формується певне позитивне ставлення. Ефективними прийомами такої роботи є: розповідь вчителя, пізнавальні бесіди, метод проекту та інсценування. Продумана, різноманітна та поетапна робота з розширення уявлень учнів початкових класів про героя дає позитивний результат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ігнатенко Н. Особливості розуміння навчальних текстів молодшими школярами // Світло. - 2002. - № 4. - С. 40-43.
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс] // Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/.
3. Прайсман Б.Д. Розуміння молодшими школярами мотивів поведінки літературних персонажів // В кн.: Питання дитячої та педагогічної психології / За ред. П.Р.Чамати та Д.Ф.Ніколаєнка. - К.: Рад. школа, 1956. - С. 213-242.
4. Українська Літературна Енциклопедія : В 5т. / Редкол.: І.О.Дзевєрін (відповід. ред.) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ ім. М.П.Бажана, 1988. – Т. 1: А-Г. – 536 с.